

Trotzdem las er noch die Geschichte des italienischen Feldzuges und *Humboldt's* Briefwechsel mit *Varnhagen* und ich entnahm, dass er diese Lecture mit Interesse verfolgte.

In jenen Tagen wollte er von mir unter Anderem, ich möchte ihm meine gemachten geburtshilflichen Operationen erzählen und er hörte einigen mit grosser Aufmerksamkeit zu.

Etwa zwei Tage vor seinem Tode fragte er um meine Ansicht über den *Selbstmord* und über die Fortdauer der Seele nach dem Tode, und als ich ihn noch an demselben Vormittage wieder besuchte, sass er mit seinem Stiefsohne, dem Herrn Grafen Geyza Zichy am Schachbrette, was mich einigermassen beruhigte.

Seine Schlaflosigkeit nahm fortwährend zu, sein Appetit ab, sein Aussehen war in hohem Grade leidend. Ich bat ihn desshalb, doch einen seiner Wärter bei sich im Zimmer zu dulden, er aber antwortete: «Ich möchte am liebsten in statusquo bleiben.»

Ich hatte den Grafen am 7. April Morgens 10 Uhr zum letzten Male gesehen. Sein Tod dürfte spät nach Mitternacht erfolgt sein.

Közli: VIZSOTA GYULA.

GYULAI PÁLNAK SÜKEI KÁROLY KÖLTEMÉNYEIRŐL ÍRT, KIADATLAN BÍRÁLATA.

A barátságot, mely Sükei Károly és Gyulai Pál között a kolozsvári ref. kollégiumban szövődött, a két ifjúnak közös szenvedélye, az irodalom szeretete tette mind bensőségesebbé. Sükei hívta meg Gyulait 1847 második felében az *Életképek* munkatársai közé, mikor csábító színekkel festette előtte az «ifjú Magyarország» törekvéseit. Többször találkozott Gyulai Sükeivel 1848 nyarán Pesten is, bár elítélte Sükei forradalmi eszméit. Még közelebb jutott a két barát egymáshoz a szabadságharc leverése után 1850-ben, a pesti irodalmi életben, mikor együtt szövögették irodalmi terveiket abban az írói körben, mely Szilágyi Sándor irodalmi vállalatát támogatta. Gyulai épen Szilágyi Sándor utolsó vállalatában, a Pesti Röpívekben, támadta meg a *Hölgyfutár* füzapoétáit, kiknek ízléstelenségétől a magyar költészet igaz értékeit féltette.

Mikor Gyulai 1851 májusában Pestet elhagyta s máj. 23-án Gernyeszetre érkezett, leginkább Lévy József és Szilágyi Sándor útján keresett kapcsolatot a pesti irodalmi körökkel. Lévy a Pesti Napló munkatársa volt, Szilágyi meg 1850. évi folyóiratainak betiltása után mindent elkövetett, hogy új lap. megindítására kapjon engedelmet. Jún. 10-e táján küldte el Gyulai Lévyhoz Sükei Károly *Hulló csillagok* című költeményfüzetének bírálatát, jún. 21-én pedig *Néhány nap Erdélyben* című útirajzát, hogy mindkét cikket a Pesti Napló szerkesztőjének, Bánffy Simonnak ajánlja fel. Gyulait Sükeiben az a romantikus szerelem hatotta meg, amilyent egykor Sand regényhőseiben talált; azért alkalmazta Sükei költői világára Sand

szavait, melyekben Lélia ábrándos nyilatkozataira ismerünk.¹ Joggal helytelenítette tehát Lévy Gyulaihoz 1851 júl. 3-án írt levelében a régi «nyavalygás» feldíszítését s joggal figyelmeztette Gyulait a népies alapú nemzeti költészet új irányára. Lévy egyúttal arról is értesítette barátját, hogy sem Bánffy, sem Vahot Imre, a Remény szerkesztője, nem akarták Gyulai bírálatát közölni. Gyulai azt bizonyította júl. 9-i levelében, hogy nem becsülte túl Sükeit, csak a Hölgyfutár poétáival szemben akarta érdemeit kiemelni, egyébként könnyű szívvel le mondott a bírálat közléséről. Úgy látszik, Lévytól Szilágyi Sándorhoz került Gyulai kézírata. Ezt Gyulai 1852 jan. 15-én tudta meg s azonnal izgatottan írt Szilágyinak, hogy a *Hulló csillagok* bírálatának megjelenését minden körülmények között megakadályozza. Tiltó szavait 1852 febr. 8-i levelében is megismételte, de még 1852 máj. 15-én is komolyan figyelmeztette Szilágyit, hogy a bírálatot sehol se adja ki.

A romantikus ábránd, mely Sükei költeményeiben nyilatkozott, könnyen visszhangra talált Gernyeszegen Gyulai lelkében, hiszen a vadregényes erdélyi környezetben maga is ifjúkori szerelmének emlékeit idézte maga elé, mely saját szavai szerint már csak «emlékezet s költői ábrándjának tápláléka lön». E korbéli szerelmi költészetére is a romantika félhomálya borul, úgyhogy a szerető szív bánata és öröme szinte ködfátyolon keresztül tűnik elő. Sokkal inkább uralkodott Gyulai gondolkodásán az új magyar költészet sorsa *Néhány nap Erdélyben* című útirajzában, mely a Pesti Naplónak 1851. júl. 4-i és 5-i számaiban jelent meg; itt egyrészt Petőfi szent költői hagyományának rendkívüli értékeit mérlegelte, másrészt lelkesedéssel vonta meg Arany költői egyéniségének körvonalaait. (Gyulai Pál: *Erdélyi úti benyomások*. Olcsó Könyvtár. 2009–2013. sz. 1921. 21–26. l.)

Gyulai Pálnak Sükei Károly költeményeiről szóló bírálatára itt következik.

*

Irodalmi ügy.

Hulló csillagok. Írta Sükei Károly. Pesten 1851.

E füzetke kedves tünemény s költeményeink közt, midőn egy vad csorda barbarismusa fenyegeti költészetünk, kétszerte megérdemli, hogy ismerjék és olvassák.

Szerelmi költeményeket tartalmaz, és czíme jellemzi a költőt. Sükei költészete egy éji kép, hol az emlék és vágy álomszerű rajzaira az ábránd holdfénye világít; hol a mélézat homályán egy-egy hulló csillag sejtelme reszket, s a tűnő föllegek közt rejtélyes látomások ébrednek; hol a szél panaszaikhoz, a vízesés bús regéihez egy merengő lélek sóhaja vegyül, ki azon állapotba találja magát, miről Sand oly szépen ír: vannak órák, melyekben

¹ Gyulai Pál Sand *Léliáját* Récsi Emil fordításából idézte, mely 1842-ben Kolozsvárott jelent meg. Az I. kötet 63. és 64. lapján Lélia így biztatja Steniot: «Vetted-e észre, Stenio, vannak órák, melyekben szeretni kénytetünk, órák, melyekben a költészet eláraszt, melyekben szívünk sebesebben ver, lelkünk felmagasodik, az akarat minden köteleit összetöri s meggy más lelket keresni, melyre kiterüljön? Hányszor... éreztem szívemet ismeretlen cél felé rohanni, alak s név nélküli boldogság felé, mi égben, légben, mindenütt ott van, mint láthatatlan szerelmes, mint a szerelem!»

szeretni kénytetünk, órák, midőn a költészet eláraszt, szívünk sebesebben ver, lelkünk felmagasodik, az akarat minden kötelekeit összetöri s meg más lelket keresni, melyre kiterüljön, egész lényünket ismeretlen cél, alak és név nélküli boldogság felé érezzük rohanni, mi égben, légben, mindenütt ott van, mint láthatatlan szerelmes, mint maga a szerelem.

Csak azt akartam kifejezni s meglehet nem elég szabatosan — hogy itt nem egy ifjú kebel forró s még ép érzéseivel, heves képzelemével, virágos kedélyével, gazdag hitével találkozunk, hanem egy csalódott s tán meghasonlott lélek ábrándjaival, ki még a szerelemben hinni óhajt s általa boldogsághoz jutni remél, ki inkább szereti az érzést, mint annak tárgyát, ki visszaálmódja magát első ifjúságába, de az élénk érzések és zajos szenvedélyeknek csak viszhangját hallja, s mi még csillog, nem egyéb, mint az egykor ragyogó világ halvány viszfénye.

Mindez nem annyira a költemények tárgyában nyilatkozik, mint inkább az alak- és hangban, mi költői jellemzés tekintetében lényeg. Itt kevés szó van csalódásokról, nagy szenvedésekről, örökös kínról, de minden sorból kéri a való gyűlölete, vágy az ábrándhoz, maga az ábránd, mely a romokat virágokkal akarja behinteni. Többször halljuk: nekem nem kell a valóság; ifjú élet, ifjú ábránd; és az ábrándot szívemben, hogy hitem volt, elfeledjem? ábrándozás visz engemet. Sőt magába a szóba is annyira szerelmes, hogy az alig négy ívnyi füzetkében az «ábránd» huszonháromszor, az «álom» hússzor fordul elő, mi elmaradhatott volna. Mintha el akarná feledni egész multját, hogy az emlékek ne zavarják álmodozását, mintha titkolná sebeit, hogy megifjult szívvel érezhessen, de épen innen tudjuk: mindez nem való — önámítás.

A mondottakat azért bocsátottuk elő, mert a költemények hibáinak alapja itt rejlik. Nem magáért a lélekállapotért, — ez korlátozott nézet — hanem mert az önámítás útjában áll a lelki állapot tisztá ontudatának, s ennek hiánya nem engedi a fölöttei uralkodást s így a költői színvonalra emelkedhetést. Ezért néha érzéseket szinlel s valódi hangjokat el nem találhatja, máskor átengedi magát valami határozatlan iránynak s alakatlan homályba merül, mi nem költészet, legalább nem egészséges.

Innen Sükei el nem ragad, meg nem indít: inkább álmodozásba süllyeszt. Itt nincs neki hatalmában az érzés mélysége, a képzelem ereje, az eszmék gazdagsága. Örizzék is a nagy tengerre szállani, egy szűk öbölbe marad, s itt minden birtoka: fáradt hullám, megtört szélsóhajlás, tépett felhő, borongó holdfény.

Végig olvasván e füzetkét, nem nyílt meg előttünk mély lélek, gazdag kedély, hanem meg kell köszönnünk e kincstörödékeket, e röpke momentumokat is; mert habár egy könny, egy sóhaj, rövid melázati percz, halvány ábránd nem nagy költői érre mutatnak, de a törekvés mégis szép fogékony-ság- és ízlésre, mit segít a nagy költők ismerete a nélkül, hogy valódi reminiscenciákat fűdözhetnénk föl.

Természetes, hogy e költemények közül azoknak kellett leginkább sikerülniök, melyek az említett kedélyállapot lélektani mozzanatai s úgy szólva közvetlen nyilatkoznak. És ezek sikerültek is. A rejtelmes pillanatok, egy-egy tűnő álom varázsa, az ábránd symbolicus rajzai, a szomju esengés.

és gyöngéd melázát meglepő bájjal bírnak, mit emel a sok helytt sikerült tiszta dal-alak. Úgy látszik, hogy ez gondjai legtöbbike is volt. És szerencsére; mert e nélkül eltéveszti magát, mint az *Almodám* kezdetűben, mely a sarkantyúzott képzelem s kiáradt érzés daczára is hidegen hagy, vagy az *Égi harmatban*, hol az oda nem illő harmadik stanza zavart okoz és másokban; melyeket nem tudott kikerekíteni.

Legsikerültebbek a 3-ik dal, hol boldog szerelemről álmodik, mint a hótakart föld virágos mező-madárdal- s délibábról; a 4-ik és 39-ik, melyekben a szenvedély élénken s tisztán nyilatkozik; a 10., 12., 13-ik szép hasonlataiért; a 21., mely legjobb, mennyiben egy eredeti gondolat a legszabatosabb alakban jelen meg és semmi kívánni valót nem hagy; a 23., 29., 38-ik gyöngédségükért; a 25., 31-ik a naivság és tiszta dal-alakért; a 37-ik, hol a képzelem hatalmas s mintegy megmozdul, hogy a várt leányt az érzés és természet minden bájaival megkoszorúzza, elénkbe hozza; a 42-ik és utolsó előtti, melyeknek csak az a bajok, hogy a költő küzd a nyelvvél, s a finom árnyalatok hű kifejezése, a tiszta alak hiányzik. Ez utolsó *hajnalban délibábról* tesz említést, mi miatt a hasonlat elvész, sőt nevetséges.

Még azért is becsesek e művek, mert a kedélyes nem nálunk kissé hanyagolt. Büszkéek voltunk erőnkre, óvakodtunk az érzelgestől és beleestünk a szónoklatba, vagyunk hidegen ragyogók, szárazan elmések. A közönség nagyon is rászokott: mód nélkül szereti a declamatiót és methaporát, Vörösmarty «madárhangjait» nem bámulja, Petőfi «Négy ökrös szekere»-ére alig emlékszik, Arany «Őszszel» című költeményét feledi.

De Sukei a másik túlságba esett.

Eltéved ábrándjaiba, s innen sokszor a homály, mely nem az elborongás sötét-tisztája, a szakadozottság, mely megint nem lyrai confusio. Van még neki egy más baja is, mi mindegyiknél nagyobb és veszélyesebb: a képzelet hiú játéka s néha több mysticismus és érzelés, mennyit magyar, sőt egészeses kedély elbírhát.

Egyik dalában ábrándos, boldog szigetre vágy:

Hol a nap, mint szelíd, csöndes
Égi pásztortűz világol,
Hol a fölleg árnya fényes,
Mint habsugárból szőtt fátyol.

alább:

És hol örök ifjúságban
Halad az élet folyása,
Mint egy tündér öregének
Szájáról-szájra vándorlása.

más helytt:

Mint a szív tulvilágának
Mégfoghatlan tündére,
Titkos ábránd fátyolában
Száll az életnek földére.
A szerelem

újra:

A szív szent költészetének
Sejtém apotheosisát..

megint:

Elaludt a vén Duenna,
Jőj ki szépem, jőj ki már!
Vedd a mántillát magadra,
Mert hideg szellőcske jár.

Itt az éjféli, várva várak
A narancsfák árnyában,
Karsu mandolin kezemben,
Szümbe édes érzet van sat.

Vajjon ha a napot «szelíd, csöndes pásztortűz»-nek képzeljük, szebb lesz-e a tájkép? Ha a fölleg árnya is már holdfény, milyen lesz akkor a hold, melyre, úgy látszik, szüksége nincs? Aegri somnia. Az örök ifjúságnak meg-

felelő, hű s, mi itt szükséges, festő hasonlata-e a szájról-szájra vándorló rege? A szív túlvilágának az ábránd titkos fátyolában leszálló, megfoghatatlan tündére, a szív szent költészetének apotheosisa nem üres phrasisok-e, melyek még külsőnnal sem bírnak? Az ily epithetonok soha sem költőiek, s a nagy általánosságok nagy ürességek.

A duennán, mántillán, mandolinon nem fognak-e nemcsak a debreceni magyar, de a pozsonyi német hölgyek is nevetni? Azután az a spanyoloskodás Laukát juttatja eszünkbe, mi még rosszabb, mert jobban nevetünk. Kár volt e különben csinos románczot egy különz szeszélynek fölládozni.

Épen mert elfogulatlanul igyekeztünk ítélni, ajánljuk még egyszer e füzetkét a közönség figyelmébe. A forradalom után föllépett költők közül csak Sűkeit lehet üdvözölnünk. Ez ugyan rá nézve nem nagy bók, mert többet érdemel, de nekünk öröm, mert a szerencsétlen furulyások naponként növekednek, s türelmünk bosszankodássá és haraggá kezd válni.

Im mutatványul néhány költemény: *Majd elmondom . . . , Ágról-ágra . . . , Áttekintek . . .*

A bíráló végén Gyulai szóról-szóra leírta a három kiemelt költeményt, baráti szolgálata azonban kárba veszett. A cikk, melyet Szilágyi Sándor Gyulainak erélyes tiltakozásai következtében nem mert kiadni, a Nemzeti Múzeum kéziratárába került, ott lappangott mindeddig Szilágyi Sándor iratai között s csak most lát napvilágot, mint az érzékeny műbíráói lelkiismeretnek s korán kifejtett íróművészetnek bizonyítéka.

PAPP FERENC.

SZEMERE MIKLÓS IRODALMI HAGYATÉKÁBÓL.

(Első közlemény.)

Az alább közölt 36 levél érdekes és értékes irodalomtörténeti anyagot ad: igen sok életrajzi, korrajzi és egyéb irodalomtörténeti adat található bennük. Különös figyelmet érdemelnek Szemere Miklósnak Vachott Sándorhoz és Arany Jánoshoz írt levelei — ezek az utóbbiak legnagyobb részben Brassai Sámuellel folytatott vitájára és akadémiai tagságára vonatkoznak. Alig indította meg Arany Szépirodalmi Figyelőjét, Gyulai Pál, Salamon Ferenc és Szász Károly elvi kérdések fölött kezdtek vitát,¹ amelybe Szemere Miklós is belevegyült. Szemere fejtegetéseire Brassai Sámuel válaszolt.² Brassai támadására Szemere felelt, de Arany nem volt hajlandó Szemere cikkét egész terjedelmében közölni. Ez nagyon fájt a különben is érzékeny Szemere Miklósnak; válaszáat Sárospatakon kinyomatta s elküldötte ismerőseinek és barátainak. Szemere válaszáat Brassai újból támadta, mire Szemere végre elhallgatott.³ Akadémiai taggá való választására vonatkozó adatok találhatók Lévay Józsefhez írt levelében is. Részben komoly, részben tréfás hangon írja önéletrajzáat Erdélyi Jánoshoz intézett első levelében. Vékey Valérhoz és Darmay (Viczmándy) Viktorhoz írt levelei fiatalabb íróbarátaihoz való viszonyára vetnek világot. Szemere Miklós utolsó levele Timkó Józsefhez, ez egyszer-

¹ L. Szépirodalmi Figyelő 1861. 42., 43., 51., 52. sz.

² U. o. II. 6., 7. sz. és 1862. 19., 20.

³ A vita részletes ismertetését l. Perényi J. *Szemere M. életrajza* 1897. 67—78. l. V. ö. Fitz József: *Brassai Sámuel*. 1912. 239—247. l.